

Odbačene su tvrdnje o građanskom ratu. Osuđena je kolaboracija sa okupatorima, uključujući i dvostruko (verbalno i praktično) ponašanje Ravnogorskog pokreta.

Moramo istaći nepovoljnu okolnost da je knjiga štampana u tiražu od 250 primjeraka, bez obzira na to što je to uslovljeno raspoloživim sredstvima izdavača. Ovakvi poduhvati su rijetki i na njima se redovno angažuju veliki timovi najvećih eksperata, pa predlažem da se učine naponi za doradu ovog, prije svega dobronamjernog, pokušaja i, s obzirom na raspoložive mogućnosti, dosta uspješnog djela, koje u ovom izdanju sa sitnim slogom izgleda vrlo skromno. ■

Muharem Kreso

Dragoljub Petrović, *Jugoslavija u antifašističkom ratu 1941.-1945. - pred sudom historije*, Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941. do 1945. godine, Beograd, 2001., str.202.

Pred nama je neobičajena, ali nada sve zanimljiva i provokativna knjiga beogradskog autora, uvaženog historičara dr. Dragoljuba Petrovića pod naslovom *Jugoslavija u antifašističkom ratu 1941.-1945. - pred sudom historije*, u izdanju Društva za istinu o NOB u Jugoslaviji 1941.-1945. (Beograd, juna 2001.). Kada kažem neobičajena, onda prije svega mislim na naučne, političke, kulturne, izdavačke i općedruštvene prilike, okolnosti i stvaralačku, naučno-istraživačku atmosferu u BiH, ali i na širim prostorima bivše SFRJ.

Naime, s obzirom na sve što je vezano za raspad Jugoslavije, ratove koji su na ovim prostorima vođeni od 1991. do 1995. godine, agresiju i zločin genocida koji su učinjeni, pojavu novog fašizma i nacifašizma, nacionalističko divljanje, velikodržavne projekte, hegemonizme i separatizme, etnička čišćenja, ksenofobiju, nacionalizam svih boja i orijentacije, te posebno na masovna istrebljenja i uništenja pojedinih naroda (prije svega Bošnjaka), stvaranje novih država i instaliranje novih političkih sistema – baviti se antifašističkim ratom u Jugoslaviji i periodom od 1941. do 1945. za mnoge izgleda pomalo i degutantno, passe ili zakašnjelo, neproduktivno i sl.

Neki opet smatraju da je to samo romantičarski poziv, dijelom i prkos starih revolucionara i antifašista i pokušaj da se upravo iz tog ugla minule kataklizme ponovo preispita stvarni karakter antifašističkog rata 1941. do 1945. i da se sa distance

od punih šezdeset godina propitaju neke dogme, fašizacije i glorifikacije, mitovi i propagandne floskule i da se bez ideološke pristrasnosti, nacionalne uskogrudnosti, partijske discipliniranosti i sl. propita, naučno i kritički osmisli i ponovo revalorizira ovaj period, koji je zasigurno opredjeljivao sudbinu svijeta, pa i naroda i država na ovom nemirnom, trusnom, zapaljivom prostoru.

Zadugo se vjerovalo da je o ovom periodu napisano sve što se dalo napisati, istraženo sve što se prema raspoloživim izvorima dalo istražiti. Publicirano je desetine različitih historija, zabilježeno na stotine memoarskih sjećanja, hiljade hronika, osnovano je desetine arhiva, instituta sa bogatom, autentičnom građom, pojedini ratni događaji su ušli u sve čitanke i udžbenike osnovnih, srednjih škola i fakulteta, a paralelno s tim kroz historiju KPJ-SKJ analiziran je i populariziran taj period, prije svega, kao herojska epopeja koja je generalno promišljajući glorificirala ulogu Partije i J. B. Tita, s jedne strane, te često nekritički uveličavala značaj određenih događaja, broj boraca i žrtava, monolitnost pokreta, jasnoću i konzistentnost narodnooslobodilačke i anfašističke platforme, s druge strane.

Nedvojbeno je da je u tom smislu historiografska nauka u cijelom poslijeratnom periodu (DFJ, FNRJ, SFRJ), pa i nekoliko godina poslije smrti Josipa Broza, bila u službi režima i oficijelne dogme, daleko da bude naučno nepristrana, objektivna i kritička.

Ona je bila ideološki i politički ovisna, često s natruhama nacionalističkog pristupa, robovala šematizmu, zataškavanju slabosti i promašaja.

Kako ističe i autor ove studije dr. Dragoljub Petrović, akcenat je bio prisutan na organizaciji KPJ i vojnim jedinicama pokreta. Tih poslijeratnih godina uobličena je i prva historiografija NOB, u kojoj je sve bilo zahvaćeno "kroz sedam neprijateljskih ofanziva". Vidno je bezrezervno glorificiranje NOP-a, posebno KPJ i ličnosti Josipa Broza Tita, u čiju se nepogrešivost nije sumnjalo. Ignorisan je doprinos učesnika NOP-a koji su se izjasnili za Rezoluciju Informacionog biroa 1948. Sva ta ideološka opterećenja su u znatnoj mjeri devalvirala vrijednost naučno-istraživačkih radova. Posebno je glorificiran klasni pristup u izučavanju ovog perioda, a po staljinističkoj šemi i modelu i "na silu" se isticala vodeća uloga radničke klase, uz minoriziranje uloge seljaštva, intelegencije ili onoga što se zvalo "najširim narodnim masama".

Rekao bih da je za Dragoljuba Petrovića jedan od glavnih motiva da se ponovno bavi ovom problematikom saznanje da savremena nauka nije stigla da preispita, revidira i izmjeni stavove i dogme njegovane u javnom mnijenju socijalističke Jugoslavije.

Ali, kako s pravom primjećuje autor, umjesto revizije uvriježenih koncepcija na terenu historijskog materijalizma, slomom sistema tzv. realsocijalističkog, radikalno se mijenjaju i kriteriji koji kadkad izlaze iz sfere dijalektičkog poimanja historije do

zastupanja ekstremnih nacionalističkih, te kvazi ili pseudonaučnih teza.

Blago rečeno, jer u periodu od osamdesetih godina pa nadalje znatan broj historičara s prostora cijele SFRJ (a naročito iz Srbije, kasnije i Hrvatske, Slovenije i Crne Gore, dijelom i BiH i Makedonije) naprosto se utrkuju u devalviranju i nipodaštavanju značaja antifašističke borbe i rezultata koji su postignuti stvaranjem nove Jugoslavije.

Po mom sudu, po jednoj ad hoc sačinjenoj sistematizaciji, počelo je, prvo, s negacijom nacionalnooslobodilačkog, antifašističkog, pa i socijalističkog karaktera same revolucije;

drugo, devalvacijom i minoriziranjem zemaljskih antifašističkih vijeća, odnosno Prvog, Drugog i Trećeg zasjedanja AVNOJ-a kao vrhovnog zakonodavnog, i izvršnog predstavničkog tijela revolueionarno (antifašistički i narodnooslobodilački) iskazane volje svih jugoslavenskih naroda i narodnosti;

treće, reafirmacijom i nacionalističkim veličanjem Ravnogorskog pokreta, odnosno četništva, te NDH, odnosno ustaštva (time Draže Mihailovića i Ante Pavelića), te bjelogardejstva i balističkog pokreta;

četvrto, propitivanjem federativnog karaktera Jugoslavije, negiranjem tzv. avnojevskih granica kao historijski neopravdanih, partijskom voljom oktoriranih, a u tom kontekstu negiranjem samostalnosti, ravnopravnosti i suverenosti republika, te dovođenje u pitanje svrsihodnosti i opravdanosti samog postojanja autonomnih pokrajina;

peto, reafirmacijom nacionalističkih i separatističkih koncepcija, posebno velikosrpskog i velikohrvatskog koncepta;

šesto, negiranjem Bosne i Hercegovine i Crne Gore kao vještačkih tvorevina, odnosno Muslimana i Crnogoraca kao vještačkih, partijski promoviranih nacija;

sedmo, a može i prvo, veoma prljavo i nacionalistički zapjenušano optuživanje Tita i Kardelja kao nosilaca tzv. Kominternovske zavjere protiv Srba i Srbije, predstavnika crne internacionale i masonerije, ključnih ličnosti koje su jedino Srbiji nametnuli autonomije, teritorijalno je umanjili i rascjepkali, koji su i tvorci "antisrpskog ustava" iz 1974., grobari federacije, prononsirani hrvatski, odnosno slovenački nacionalisti; itd.; (šta je dala Titova politika);

osmo, rat na tlu Jugoslavije 1941.-1945. nije bio nikakav narodnooslobodilački i antifašistički, već je to bio eminentno građanski rat (o tim tezama D. Petrović govori u posebnom poglavlju, str. 121-136).

Ovakva osporavanja i naknadna prekrajanja historije, politikantski i nacionalistički pristupi bi se mogli redati i dalje s više detalja i analize svakog od pomenutih (i nepomenutih) pristupa i modela.

Oni ne bi zasluživali veću pažnju da nisu i danas aktuelni, a u direktnoj politi-

ci i vojnoj izvedbi su itekako utjecali na ukupna zbivanja u peiodu 1941.-1945. Ako je "historia est magistra vitae", onda se kritičnom analizom perioda 1941.-1945., u koorelaciji s potanjim periodom 1991.-1995., mnogo toga da naučiti, mnogo štošta kritički propitati iz novog ugla i sa ove vremenske distance revidirati i demistificirati.

Tu je po mom sudu i najveća vrijednost ove knjige. Ona ne otkriva nešto bitno novo, što do sada nije bilo poznato, ali historijske događaje, političke i ukupne društvene odnose i okolnosti promišlja i kritički analizira na nov način, uglavnom oslobođen od emocionalnih naboja ideološke ili nacionalne pristrasnosti, dogmatizma ili šematizma. To je metodološki konzistentna i naučno utemeljena analiza koja počinje nastankom pokreta za oslobođenje Jugoslavije 1941., a nastavlja analizom glavnih razvojnih faza i obilježja rata, legitimitetom izgradnje nove Jugoslavije, odličnom jezgrovitom analitikom bitnih svojstava kvislinških tvorevina na tlu Jugoslavije, analizom sociološkog karaktera ratujućih strana, međunarodnog položaja nove Jugoslavije tokom rata, zaključno sa historijskim sudom po isteku XX vijeka.

U krajnjoj konzekvenci, to je dobrim dijelom analitika fašizma kao najvećeg zla XX vijeka, s jedne strane, i antifašizma kao legalne pojave i pokreta, s druge strane antifašizma, koji, pored ostalog, predstavlja i izuzetnu pojavu i jednu od najsvjetlijih tačaka u povijesti jugoslavenskih naroda.

Kako nisam historičar, neka mi se ne zamjeri da iskažem i neke primjedbe i sugestije.

Prva se odnosi na korištenu literaturu. Izvori su prilično jednostrani, uglavnom se oslanjaju na radove srpskih historičara i saveznu, odnosno srbijansku arhivsku građu.

Manje su korištena relevantna djela iz Hrvatske, Slovenije, Makedonije, posebno Bosne i Hercegovine (npr. radovi E. Redžića, N. Babića, D. Borovčanina, R. Hurema, R. Čolakovića, I. Karabegovića, A. Hadžirevića, M. Imamovića, M. Bojića, M. Hadžijahića, R. Brčića, S. Čekića, itd.). Isto tako nedostatno je i korištenje literature (i arhiva) stranih autora, posebno iz V. Britanije, SAD, te Njemačke, gdje se zadnjih desetak godina pojavilo više zanimljivih studija, memoara, itd. i gdje su, kao u Britaniji i SAD, davno otvoreni svi arhivi vezani za ovaj period. Ima i nekoliko teza o kojima bi se dalo diskutovati.

Diskutabilna je npr. konstatacija na str.142, da su hrvatske, pa i muslimanske mase **velikim dijelom** (podvlačim velikim dijelom) prihvatile NDH kao svoju državno političku zajednicu. To za Muslimane naprosto nije tačno. Jeste da su Pavelić i njegova kamarila imali posebnu strategiju za pridobijanje Muslimana u onom starčevićevskom smislu – da su bosanski Muslimani najbolji dio Hrvata, da je begovat najbolji dio hrvatskog plemstva, da su Muslimani cvijeće hrvatskog naro-

da, itd. Na te medne ponude i lukave pohvale nasjeo je jedan dio propalog begovata i reakcionarne uleme, te kompromitovanih građanskih političara (doglavnik Džaferbeg Kulenović, Ademaga Mešić i dr.), ali većina muslimana je s oprezom, čak u većini s izraženim nepovjerenjem gledala na NDH i ustašku ideologiju.

To najbolje govore rezolucije, odnosno protesna pisma muslimanskih velikodostojnika upućena iz Sarajeva, Mostara, Banja Luke, Tuzle i Brčkog direktno Anti Paveliću zbog zločina i progona koji se vrše nad Srbima i Jevrejima. To je bio jedini takav masovni protest potpisan od najuglednijih b/h muslimana na prostorima cijele porobljene Evrope.

Drugo je pitanje što su muslimanske mase bile kolebljive prema NOP-u i partizanima. S jedne strane bile su izložene žestokom četničkom terorom, genocidu i progonu, a druge strane većina uopće nije ni znala prave ciljeve NOR-a i antifašističke borbe. Odlazak u šumu bio je veliki rizik zbog četničke odmazde, partijska propaganda među muslimanima bila je nedostatna i sl. Već od 1943., od pada Italije, situacija se radikalno mijenja, muslimani masovno odlaze u partizane, prevladava antifašističko raspoloženje.

Također, ima manjkavosti u pogledu ukupnog broja žrtava u Jugoslaviji, odnosno broja žrtava po nacionalnoj pripadnosti, gdje se nekritički uvažavaju neke predimenzionirane brojke i neuvažavaju rezultati najnovijih istraživanja (Žerjavić i drugi).

Ima i nekih drugih manjkavosti, bolje rečeno nedorečenosti vezanih za oslobođenje Jugoslavije, vezanih za Srbiju, Kosovo i Metohiju, antifašistički pokret u Hrvatskoj, itd.

U svakom slučaju o ovim i sličnim pitanjima će se sigurno otvoriti stručna rasprava, a meni ostaje zadovoljstvo što sam jedan od promotora ove knjige i to upravo ovdje u Sarajevu, odnosno u BiH, koja je u onom, ali i u ovom potonjem, ratu najkrvavije iskusila historijske predrasude i zablude, ali i ponavljanje historije, oba puta kao velike bosanske tragedije, ali i kao farse. ■

(Izlaganje na promociji knjige *Jugoslavija u antifašističkom ratu 1941.-1945.* – pred sudom istorije, dr. D. Petrovića, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 22. novembar 2001. godine.)

Nijaz Duraković